

Az ötletek szobrása

(Gondolatok Amerigo Tot debreceni kiállításán)

A szemlélőnek az az első benyomása, hogy Amerigo Tot kitűnő technikájú művész. Egyaránt mestere a tollnak és a vésőnek; értő formálója a bronznak és a kőnek. Mint a hajdani mesterlegények, az Iparművészeti Főiskola elvégzése után Tóth Imre is bebarangolta Európa fontos művészi központjait, hogy tudását tökéletesítse. Az első állomás a dessau Bauhaus volt, ahol Moholy-Nagytól és Paul Klee-től tanult, aztán rövid ideig Maillol párizsi műtermében forgolódott, majd visszatért Drezdába. A náci hatalomátvétel után Olaszországba szökött – s bekapcsolódva az ellenállási mozgalomba – itt lelt második hazára.

A sokféle iskola és mester nemcsak Amerigo Tot technikáját csiszolta mesterrivé, de nyomot hagyott szemléletén is. És ez az, ami másodiknak feltűnik Tot kiállításán: az irányok, a stílusok nagy tarkasága. Maillol-tól Moore-ig, Klee-től Picasso-ig számos név, a realizmustól az absztraktig, az expresszionizmustól az op artig számos stílusirány s a tragikumtól a groteszkgig számtalan esztétikai minőség kavargó ebben az életműben. Sokszor nem is egymásután hanem egyszerre, bár felvázolhatók bizonyos periódusok is. Major Máté szerint Amerigo Tot 1930 és 1940 között elsősorban absztrakt művekkel kísérletezik, majd a következő tíz éves periódusban „figurális, realista szobrokat mintáz – jórészt karakteres, olykor ironikus képmásokat és vaskos női aktokat”, de az ötvenes évek végén újra visszatér az absztrakthoz; igaz, nem ki zárólagos jelleggel. (Aretino illusztrációk 1963, Csurgói Madonna 1969)

Mint Picasso örökké változó, megújuló művészeténél Amerigo Tot-nál is az az egyik legizgalmasabb kérdés: mi van e sokszínűség mögött? Útkeresés vagy eklektika? Játék vagy küzdelem? Fintor vagy rémület? Major Máté ezeket a kérdőjeleket Tot antifasiszta múltjára hivatkozva próbálja feloldani. Ez az érv kézenfekvő, de nem megnyugtató. A partizánakciókat is vállaló elkötelezettség bizonyára maradandó nyomot hagyott Amerigo Tot élményvilágában, művészetét mégsem ez az indulat látszik irányítani.

Amikor Tóth Imre vándorútra indult, az izmusok első hulláma már lefutott, Európa művészete az „új tárgyiasság” felé haladt, bár az avantgarde egyes szemléleti és formai elemei már kitörőhöz nem felszívódtak a művészi köztudatba. Az Amerigo Tot-tá lett Tóth Imre tehát nem az izmusok lázadó kedvét szívtá magába, hanem a technikává, kompozíciós elvekké degradálódott módszereit. De ezeket sem mint dogmákat, hanem mint a művészi kifejezés

egyik lehetséges változatát. Így korai korszakára jellemző rajzai, kompozíciói (dessai korszak, *Kék a kékben, Negatív és pozitív* stb.) aligha tekinthetők többnek, mint sikeres stílusgyakorlatoknak.

Első szobrai mégsem az avantgarde, hanem inkább a novocento – stílusában realizisztikus – hatására engednek következtetni (*Bikák, Judit* stb.). Ez a törekvés a negyvenes évek elejére egy jellegzetes, tömörszerű, némileg kubisztikus, de a kubizmus lélektelenségét iróniával feloldó stílussá nemesedett. (*Holdkórosok, Kavicsasszony, Nyugalmaszott birkózó* stb.). Ezek az alkotások nemcsak azt bizonyítják, hogy Amerigo Tot kiváló művésze a térnek, hanem azt is, hogy egyéniségének legbensőbb lényegéhez tartozik a játékosság és az irónia. A *Kavicsasszony* különböző változatainak tömbbezárt duzzadó formái a plasztikai formálás csúcspontját, az ihlet ötletjellegét s egy sajátos elnéző humor jelenlétét egyaránt példázhatják.

Az ötlet-jelleg különösen szembeötlő Amerigo Tot művészetében. *A föld szemé, A föld tüle, Európa elrablása* nem „mond”, nem kifejez valamit, hanem egy lehetséges szobrászati megoldást realizál. A különböző elemek és anyagok, a pozitív és negatív formák összekapcsolása, a véletlen és a szükségszerű, a „talált és a csinált” szembesítése többnyire csak játék, formai lelemény, esetleg stílusgyakorlat. Ebből a szempontból Kosztolányival rokonítható, akinél nem egyszer szintén egy nyelvi ötletre épül a vers, s a rímek muzsikája pótolja a szerkezetet, sőt a mondanivalót is. De miként Kosztolányinál, Tot-nál sem csupán formalista játéka könnyed virtuozitás. Az az ironikus firtor, amit *Az alma mítosza, az Ófelsége, a kilowatt* vagy a *Képtelen párbeszéd* kifejez már egyfajta filozófia is.

Tot groteszk formajátéka nem ártatlan kombináció. Sok benne az ironikus, karakirozó elem, s talán ez a legbiztosabban megragadható „mondanivaló” Tot művészetében. Ennek az iróniának egyaránt tárgya a világ, a művészet és maga a közönség is. A modern művészet egyes ágainak, alkotásainak „polgárbosszantó” jellege közismert, Tot-nál azonban nem egyszerűen erről van szó. Ő látszólag nem „bosszantó”, hanem „kiszolgáló”. Esetenként olyan formákat „barkácsol” össze, ami a sznob elképzelések szerint „modern és izgalmas”; de ez a „hódolat” a köz- vagy sznob izlésnek olyan túlhajtott gesztus, ami tulajdonképpen már paródia.

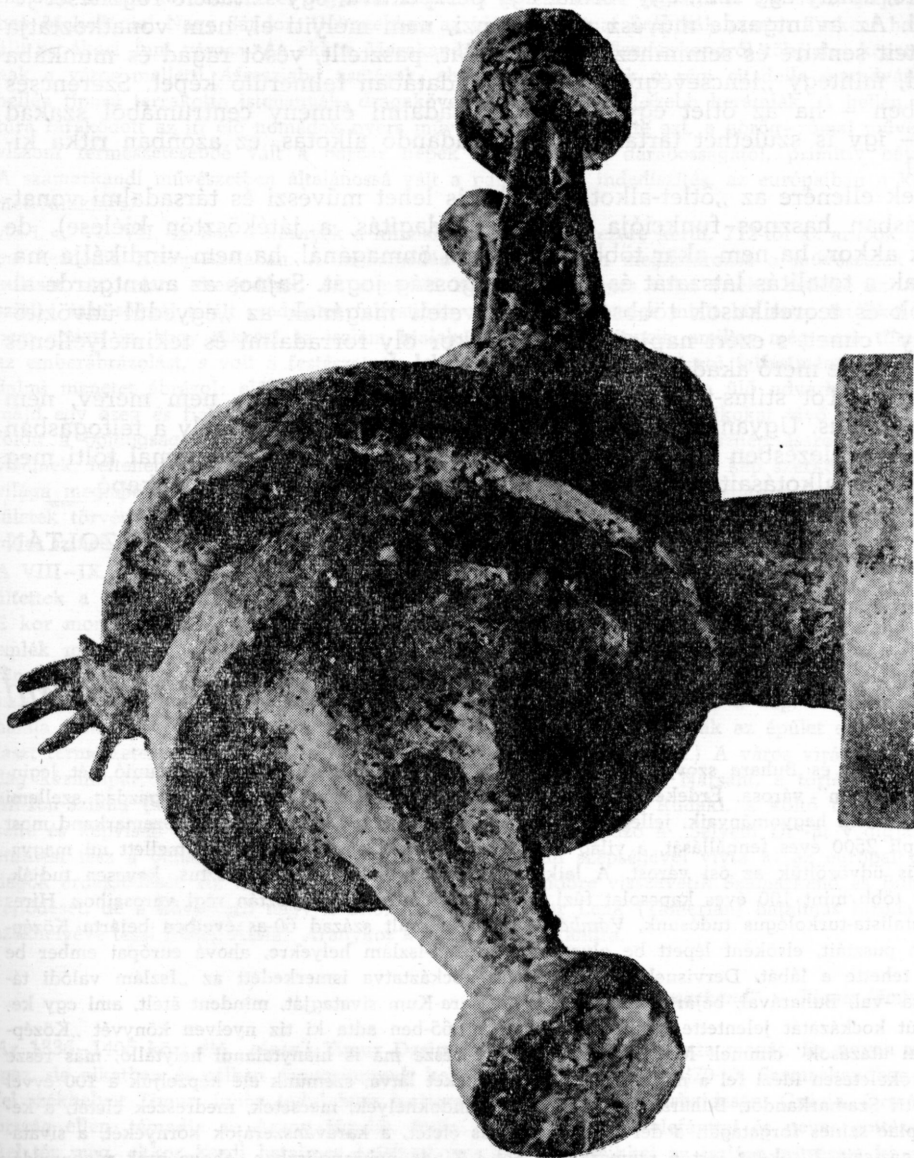
Lehet, hogy ez az értelmezés is egy kissé már túlhajtott belemagyarázás, de nem minden alap nélkül az. Tot-nál nemcsak erről van szó – sőt megengedem: elsősorban nem erről – de az kétségtelen, hogy a modern nonfiguratív vagy absztrakt művészet éppen az irónia, a groteszk lehetőségeit tudja a legjobban kihasználni; itt mond a legtöbbet, és itt alkot igazán maradandót.

Illetve még egy helyen: a dekorativitásban. Ha a szípkázó ötletáradat nem terelte volna el a figyelmet, Amerigo Tot alkotásainál is ezzel kellett volna kezdeni. Nemcsak azért, mert eredetileg iparművészetet tanult, de azért is, mert első jelentős – hírnevét megalapozó – sikerét a Termini pályaudvar bronz frizével aratta, s ezt számos hasonló alkotás követte. (A római Autóklub beton plasztikája, a Palazzo dello Sport díszpályájának kerámiája, a Raffaello óceánjáró díszei stb.) Kitűnő ritmusérzék és gazdag fantázia jellemzi ezeket a dekorációkat, melyek hatalmas felületeket töltenek meg élettel, fény-árnyék játékkal, dinamikával. Ezen a területen mutatkozik legeredetibbnek Amerigo Tot tehetsége, azzal hogy kialakított egy, az op arttal rokonítható felületplasztikát.

A nagy falsíkokon kiérlelt mintázási mód térplasztikában is megfogalmazódott (*Geometrikus gordiuszi csomó, Aspromante*), bár kevesebb sikerrel. Nyilvánvaló, hogy a felület legzseniálisabb megmunkálása sem képes megfelelni

a térbeliségnek, ilyen értelemben a frizból sohasem lehet szobor. És mégis, a kiállítás egyik remek darabja – *Hommage a Karinthy-Olivecrona*, 1969 – szorosan kapcsolódik a felületplasztikához.

A koponya formáját idéző, fényesre polírozott gömbölyded forma középen nyitott; a belső térben geometrikus formák negatív és pozitív idomai sorakoznak szigorú rendben, durván megmunkálva. A szobor első pillantásra a plasztikai formák ellentétekre épülő harmóniája, de a cím még többet is sejtet. Az *Hommage Karinthy-Olivecrona* egyszerre hódolat a teremtő művészi géniusznak és a racionális, kísérletező tudománynak. A külső és a belső, a

Amerigo Tot: Komarov emlékmű-terv

természetes és a mesterséges, az alakatlan és a megformált összekapcsolása itt nemcsak mesterségbeli bravúr, de művészi vallomás is. Vallomás és tiszteletadás az emberi értelem előtt.

És mégis, még ennél az alkotásnál is felsejlik az ötletszerűség. Persze ez Karinthy vonatkozásában nem zavaró, sőt funkciója is lehet, de mégsem árt megjegyezni, mert hozzátartozik Amerigo Tot művészetének, sőt egy kicsit az egész modern művészet megértéséhez.

Amikor azt tapasztaljuk, hogy az izmusok művészete társadalmi tartalmakban, emberi vonatkozásokban szegényes vagy éppen üres, arra kell gondolnunk, hogy ezeknek az alkotásoknak jelentős hányada az ötlet szülötte. Az ötleté, amely egy szín, egy forma, egy perspektíva, egy szituáció rögzítését jelenti. Az avantgarde művész nem elemzi, nem mélyíti el, nem vonatkoztatja ötleteit senkire és semmihez, hanem tollat, pasztellt, vésőt ragad és munkába kezd, mintegy „lencsevégre” kapva a tudatában felmerülő képet. Szerencsés esetben – ha az ötlet egy jelentős társadalmi élmény centrumából szakad fel –, így is születhet tartalmas és maradandó alkotás, ez azonban ritka kivétel.

Ennek ellenére az „ötlet-alkotásoknak” is lehet művészi és társadalmi vonatkozásban hasznos funkciója (formai gazdagítás, a játékosztön kiélése), de csak akkor, ha nem akar többnek látszani önmagánál, ha nem vindikálja magának a totalitás látszatát és a kizárólagosság jogát. Sajnos az avantgarde alkotók és teoretikusok többsége megköveteli magának az „egyedül-üdvözítő-irány” címet, s ezért napjainkra az egykor oly forradalmi és tekintélyellenes avantgarde merő akadémizmusba fulladt.

Amerigo Tot stílus-tarkasága tagadja a kizárólagosságot; nem merev, nem akadémikus. Ugyanakkor iróniája, könnyed játékossága – mely a felfogásban és a kivitelezésben egyaránt megmutatkozik – emberi tartalommal tölti meg absztrakt alkotásait is, s ezért életművének egésze derűs és megkapó.

SIMON ZOLTÁN